

‘Een scandpaal voor sceperus’ of ‘Jacobus Sceperus verdient erezuil’

Mr. P.J. Schipperus

Het artikel van P.H.A.M. Abels ‘Een scandpaal voor sceperus’ in *Tidings* van februari 2015 heeft mij als nazaat om meerdere redenen zeer gestoord. Men mag van een historicus verwachten dat een beschrijving van ds. Sceperus als een van de meesters van de Librije zal voldoen aan de daaraan te stellen eisen van objectiviteit en binnen de context van de contemporaine geschiedenis. Maar dat is niet gebeurd. Daardoor is een verwrongen beeld van ds. Sceperus ontworpen.

Abels schrijft in zijn inleiding: ‘In deze bijdrage gaan wij op zoek naar Sceperus en zijn liefde voor en obsessie met het gedrukte boek.’ Wat dan het opvallend ingekaderde: ‘Een emmer met stront’ daarmee te maken heeft, kan alleen maar als een negatieve bedoeling opgevat worden.

Onhoudbaar standpunt

In het artikel wordt eerst het opbouwende werk van ds. Sceperus voor de Librije vermeld. Maar daarna wordt hij wegens diens antipaapse en antiremonstrantse houding tot de grond toe afgekraakt. Zo schrijft Abels met betrekking tot diens rol bij de ‘Renovatie van de Librije’.¹ ‘Dat kwam de enigszins kwakkelende stadsboekerij aanvankelijk ook zeer ten goede. Bij de komst van ds.

Gouda in de 17e eeuw

Sceperus zijn diens onmiskenbare organisatorische talenten onmiddellijk merkbaar. Er werd weer wekelijks vergaderd, boetes opgelegd voor laatkomers en afwezigen. Alle handelingen van het college werden voortaan zorgvuldig genoteerd in een nieuw librijeboek. Ook werd het boekenbestand opnieuw geïnventariseerd. Een jaar later was ds. Sceperus nauw betrokken bij een ingrijpende verbouwing, gevolgd door nog meer positieve uitlatingen. Maar bij een volgende ambtstermijn, 21 jaar later, veroorzaakt ds. Sceperus ‘Ravage in de Librije’² en suggereert Abels dat de reden van zijn in 1668 gegeven aanzet tot het vervaardigen van een nieuwe catalogus een bijbedoeling heeft. ‘Het boekenbestand van de Librije moest gezuiverd worden en het sleutelrecht strenger gereguleerd en beperkt tot een kleine groep. Overbodige en nutteloze boeken moesten worden verwijderd. Daarna wendden de librijemeesters (!) zich tot de magistraat om ze publiek te mogen verkopen. Dit keer greep ds. Sceperus zijn kans om zich te ontdoen van boeken die hij in strijd vond met de gereformeerde leer, waaronder werken die nog maar enkele jaren eerder waren aangeschaft.’ En vervolgens worden alle veilingen aan hem toegeschreven: ‘Daarmee rekende Sceperus naar zijn overtuiging af met de duistere voorreformatische tijd en met ‘dwaalgeesten uit latere tijd, die van

Het herinneringsbord uit de Goudse Librije van 1649 (Foto SAMH)

zijn boodschap niets begrepen.² Maar wat betekende dan de rol van de twee sluizen: Het collegiale gezelschap van librijemeesters en de vroedschap? Een onhoudbaar juridisch standpunt jegens ds. Sceperus.

Geen objectieve weergave

Op het in 1649 aangebrachte herinneringsbord vanwege het einde van de Renovatie wordt, zo beweert Abels, de naam Sceperus prominent vermeld. Hiervan is echter geen sprake. Daarna suggereert hij dat het sterk anti-paapse gedicht op glas 22 van de Goudse glazen ook wel zijn werk zal zijn geweest aangezien hij 'in die dagen de felste bestrijder van de Katholieken in Gouda was.³ Vanwaar die gradatie?

Voorts schrijft hij dat ds. Sceperus in 1665 niets moest hebben 'van de politiek van de raadspensionaris van Holland, Johan de Witt, die er namens de Sta-

ten van Holland op uit was de minderjarige Willem III uit te sluiten van elke politieke macht.⁴ Gezien het verloop van de geschiedenis was hij zeker niet de enige. Wanneer Abels verder vermeldt dat ds. Sceperus in dat jaar het op de kansel voor prins Willem III opneemt, moest het stadsbestuur op last van de Staten van Holland de dominee tot de orde te roepen.⁴ Het stadsbestuur besluit zijn traktement enige tijd in te houden, maar het kerkvolk nam dit niet en vergoedde ds. Sceperus de geleden financiële schade. Abels vermeldt wel de inhouding van het traktement, maar niet de vergoeding der schade door de kerkelijke gemeenschap.⁵ De objectieve weergave is hier zoek. De geschiedenis vermeldt dat de regering radeloos, het land reddeloos en het volk reedeloos was: Vervolgens heeft Prins Willem III in 1672 bij de vijandelijke invallen de kastanjes uit het vuur gehaald.

De redenen van het zo door Abels verweten anti-paapse gedrag van ds. Sceperus stelt Abels niet aan de orde. Zou het voor de lezer niet begrijpelijker zijn geweest wanneer Abels zich gehouden had aan de stelregel voor historici om voorgeschiedenis en contemporaine geschiedenis te vermelden? Dat zou een ander beeld geven van ds. Sceperus als getuige van een groot deel van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). De jaren vanaf 1548, bij de nieuwe constructie van de Bourgondische Kreits

1. P.H.A.M. Abels, 'Een scandpaal voor sceperus' p. 9-11, in *Tidings van die Goude*, februari 2015.

2. Abels (2015), p.11-13.

3. Abels (2015), p.11.

4. Abels (2015), p. 5-6.

5. Abels (2015), p. 11.

van 1512, beter bekend als de ‘Zeventien Verenigde Nederlanden’ zijn een inleiding op die oorlog. Keizer Karel V poogt zijn stempel op de bewoners van de nieuwe Nederlanden te drukken: Absolute onderdanigheid en Rooms-Katholiek. Eerst bestemt hij in 1549 de Kreits als nalatenschap voor zijn zoon, prins Filips van Spanje. Vervolgens wenst de keizer de medewerking van de paus te krijgen om een einde te doen maken aan de misstanden binnen de Kerk, van wie velen een afkeer hadden. Paus Paulus III opende daartoe in 1545 het ‘Concilie van Trente’, tevens dienende als ‘Contra-Reformatie’.⁶ Maar de middelen die daarbij èn door de Kerk èn door de keizer als landsheer van de Nederlanden werden toegepast waren onaanvaardbaar. Een slaafse onderwerping met ongekende fysieke straffen door een Inquisitie, die historisch verworven rechten en privileges terzijde schoof met volstreekte willekeur van vonnissen. Dat kon niet anders dan een hevig verzet in het leven roepen, waarbij men zelfs de dood verachtte.

Gruweldaden

Abels bekritiseert ds. Sceperus over diens veronderstelde ‘duistere voorreformatoische tijd’, die maar al te waar was. De ouders van ds. Sceperus, Vlamingen van herkomst, behoorden tot degenen die moesten uitwijken voor die gruweldaden om wille van hun lijfsbehoud. Gruwelijke gebeurtenissen te over om te vermelden! Het was gebruikelijk dat een opvolgende vorst in de Nederlanden bij een zogenaamde ‘Joyeuse Entrée’ bij ede verklaarde de rechten en privileges van de

Koning Fillips II van Spanje

inwoners van steden en gewesten te zullen handhaven, waarna deze op hun beurt, eveneens bij ede verklaarden zich als gehoorzame onderdanen de vorsten te zullen dienen. Zo verklaarde prins Filips, vooruitlopende op diens opvolging van zijn vader, op 5 juli 1549 bij ede jegens het hertogdom Brabant de rechten en plichten te zullen nakomen.⁷ Eveneens jegens de stad Brussel op 9 juli⁸ en in de stad Gent jegens Vlaanderen op 16 juli 1549.⁹ Maar het blijkt al spoedig voor deze vorsten een noodzakelijk kwaad te zijn. Daarop beroepen zij zich later om er niet naar te behoeven te handelen.

Onder de vele plakكاتen van de keizer beveelt hij bij die van 20 november 1549 de confiscatie van de goederen van ketters en andere criminelen ter zake van majesteitsschennis, zonder de mogelijkheid van gratie of een beroep op privileges.¹⁰ Op 29 april 1550 geeft de keizer het berucht geworden plakkaat uit tot vervolging en bestraffing van ketters. Een ieder die verboden boeken in zijn bezit heeft wordt tot zware straffen veroordeeld. Tot de bij de ingevoegde Index van verboden boeken behoren ook werken, zo niet alle, van Erasmus en Luther. Indien iemand zich hieraan schuldig heeft gemaakt zal deze geëxecuteerd worden: ‘de mans, mitten zweerde, ende de vrouwen gedolven.’ Het geheel is beschreven in tweeëntwintig bedrukte folioevellen.¹¹ Deze gang van zaken leidt ertoe dat er een scheiding komt tussen hen, die hieraan wilden ontkomen, en hen die de Kerk ‘trouw’ bleven. En dit alles was uitsluitend en alleen een gevolg van de hersenspinsels van de landsheren, keizer Karel V en Filips II van Spanje.

Om de ketterijen te bestrijden, zoals de Reformatie, maar ook individuele ketters, voegde paus Paulus III (1534-1549) de Inquisitie als nieuwe congregatie aan het bestuursapparaat van de Heilige Stoel toe.¹² Paus Paulus IV (1555-1559) woonde regelmatig de zittingen bij van zijn Romeinse Inquisitie.¹³ Maar zijn opvolger paus Pius IV (1559-1565) liet de in 1557 ingevoerde Index van verboden boeken drastisch saneren en bracht een aanzienlijke beperking van de bevoegdheden van de in 1536 ingestelde Romeinse Inquisitie aan.¹⁴ De Kerk was dus niet minder verdeeld.

Margaretha van Parma
Gebrandschilderd raam van Wouter
Crabeth (Sint-Janskerk, Gouda) (www.st-janskerkgouda.nl).

Wanneer prins Filips in 1555 zijn vader als landsheer opvolgt, heeft hij zijn handen nog vol aan de oorlog met Frankrijk. Tal van Nederlandse edelen dragen aan de overwinning bij. Lamoraal van Egmond als legercommandant, prins Willem van Oranje als gezant bij de vredesonderhandelingen. Maar daarna heeft hij ze niet meer

nodig. Na de Vrede van Cateau-Campr sis in 1559 kan Filips de Nederlanden verlaten en laat hij het bestuur, sterk gereguleerd, aan zijn halfzuster Margaretha van Parma, over. De edelen hebben inmiddels lucht,

zo niet een beeld, gekregen van zijn ware bedoelingen. Wanneer blijkt dat Filips Spanjaarden op de belangrijke bestuurs- en adviesposten wil plaatsen, verzetten de ridders van de Orde van het Gulden Vlies en de leden van de Staten-Generaal zich krachtig. Filips ziet er vanaf op aanraden van kardinaal Granvelle. Hij benoemt met tegenzin Nederlandse edelen op die posten.¹⁵ Hij zou Filips II niet zijn, wanneer hij niet gelijktijdig een geheime ‘consulte’ zou instellen om de benoemde Nederlanders te kunnen omzeilen.¹⁶ Zijn veilige terugkeer in Spanje werd op 24 september 1559 te Sevilla gevierd met een autodafe, een terechtstelling van ketters. Van de 80 veroordeelden werden er 24 verbrand op verdenking van Lutheranisme. Een tweede autodafe vond plaats in de hoofdstad Valladolid op 8 oktober 1559 van 13 verdachte aanhangers van Luther, in aanwezigheid van Filips II, zijn zuster prinses Juana en kroonprins Carlos.¹⁷

Nadat de seigneurs (Oranje, Egmont, Horne) van de ‘consulte’ vernomen hebben, vertrekken zij uit de Raad van State. De koning vraagt de hertog van Alva op 12 oktober 1563 om advies¹⁸ en deze antwoordt op 21 oktober: ‘wat hen betreft, zij verdienen dat men hen onthoofd, maar men moet dat uitstellen totdat men dat kan uitvoeren’¹⁹.

De harde hand van Margaretha

Mij beperkende, dient nog vermeld te worden dat regentes Margaretha op 29 augustus 1564 aan de koning schrijft dat zij volgens zijn bevelen het plakkaat van de keizer van 1550 tegen de wederdopers zal uitvoeren. Maar de besluiten van het Concilie van Trente, die de koning had voorgeschreven in acht te nemen, schijnen een obstakel op te leveren: Het Concilie heeft immers alle plakkaaten van de keizer en de koning met betrekking tot de religie vervallen en de Inquisitie onbevoegd verklaard.²⁰ Niettemin eist de koning van Margaretha een zeer strenge naleving van de plakkaaten, waarbij zij ook de inquisiteurs moet aansporen. Maar Margaretha heeft ook te maken met de seigneurs van de Raad van State, die geenszins van plan zijn op enigerlei wijze medewerking te verlenen. Margaretha moet dan ook de koning op

6. H. Wortelboer, *Het Instituut Rooms-Katholieke Kerk* 3e editie, Uitgeverij Eburon-Delft, p. 608.

7. Lameere, M. en Simont, H. *Receuil des Ordonnances des Pays-Bas 20-11-1549*, 2e serie, 1506-1700, dl 5, p. 541-551.

8. Lameere & Simont, *Receuil des Ordonnances des Pays-Bas 09-07-1549*, 2e serie, 1506-1700, dl 5, p. 552-553.

9. Lameere & Simont, *Receuil des Ordonnances des Pays-Bas 16-07-1549*, 2e serie, 1506-1700, dl 5, p. 555-556.

10. Lameere, & Simont, *Receuil des Ordonnances des Pays-Bas 16-07-1549*, 2e serie: 1506-1700, dl 5, p. 575-578.

11. Lameere, M. J. *Receuil des Ordonnances des Pays-Bas 29-04-1550*, 2e serie: 1506-1700, dl 6, p. 55-76.

12. Wortelboer, p. 608.

13. Wortelboer, p. 612.

14. Wortelboer, p. 613.

15. F. Rachfahl, *Wilhelm von Oranien und der Niederl ndische Aufstand* 2de bnd, Den Haag Martinus Nijhoff 1907, p. 45-49.

16. M. Gachard, *Correspondance de Philippe II sur les Affaires des Pays-Bas* dl 1, nr. 109, nt.1, 13-01-1563, Bruxelles, Librairie Ancienne et Moderne, 1848, p. 235-236.

17. E.M. Ruiz, *Atlas Hist rica de Espa a I* Ediciones Istmo, S.A., 2010, p. 181.

18. Gachard, nr. 166, 12-01-1563, p. 271.

19. Gachard, nr. 169, 21-01-1563, p. 272.

20. Gachard, nr. 227, 29-08-1564, p. 312.

9 januari 1566 melden dat uitvoering van de plakkaat en de bevoegdheden van de inquisitie onmogelijk is omdat de meeste seigneurs, die belast zijn met het bestuur van de provincies openlijk gezegd hebben dat zij er niet aan zullen meewerken om 50.000 tot 60.000 mensen te verbranden.²¹

Erezuil in plaats van schandpaal

Het zal genoegzaam bekend zijn dat deze wandaden vele duizenden mensen noopten te emigreren, anderen zich aan te sluiten bij de Geuzen en weer anderen te vluchten. Wanneer Abels het heeft over ‘antipaapse gedragingen’ van ds. Sceperus laat hij deze ‘duistere’ gebeurtenissen buiten beschouwing. In 1648 komt bij de Vrede van Munster in de Noordelijke Nederlanden aan de dreiging van vervolging een einde, maar niet in de Zuidelijke Nederlanden.

Wanneer Abels ds. Sceperus aan de ‘scandpaal’ wil zien is het hem kennelijk ontgaan dat een veroordeling daartoe een onterende straf is, te ondergaan in combinatie met andere straffen als geseling en/of brandmerking en/of verbanning.²² Abels kan op geen enkele wijze aantonen dat ds. Sceperus naar de juridische opvattingen van die tijd daartoe veroordeeld kon worden.

Als Abels recht had willen doen aan de inhoud van de inleiding had hij plaats dienen in te ruimen voor nog andere boeken van Sceperus. Die waren er genoeg. Het meest vermaarde boek wordt afgedaan met een voetnoot onder nr 31: Het “Schat-Boek der Onderwijnsingen voor Kranck-Besoeckers en der Vertrouwingen voor Krancken.” in twee drukken verschenen, respectievelijk in 1670 en 1672. Daaraan heeft ds. Gualterus Wiltvang, predikant te Gouderak zelfs gedichten gewijd. Ds. Sceperus schreef boeken bij en over bijzondere vaderlandse gebeurtenissen. Met uitzondering van het eerste boek uit 1646, vermeldt Abels geen van de boeken, die in 1648, 1653, 1655, 1662, 1666 en 1673 zijn verschenen.

De publicaties van Sceperus en de nog aanwezige preken zouden zelfs een aparte tentoonstelling rechtvaardigen. Eén die geen misvormd beeld geeft zoals dit

Beelden van de Spaanse inquisitie

voorjaar plaatsvond bij de tentoonstelling ‘Uitgelezen’ in zaal 5 van het Goudse Museum. Naar hedendaagse opvattingen kan wellicht het verwijderen van bepaalde boeken worden betreurd, maar in die tijd blijken zij zelfs weinig te hebben opgebracht. Ds. Sceperus wordt door Abels ten onrechte veroordeeld, ofschoon hem juridisch niets valt te verwijten. Zijn inzet voor de Librije verdient naar de woorden van A. Meijdam uit Asperen zelfs een erezuil.²³

21. Gachard, nr. 345, 09-01-1566, p.387.

22. M. Kocken, *Gruwelgids voor Oud-Mechelen*, Antwerpen/Rotterdam, 2007, Uitgeverij C. de Vries –Brouwers, p. 35-36.

23. Ingezonden artikel in het *Reformatorisch Dagblad* maart 2015 n.a.v. het tentoongestelde in zaal 5 van het Goudse Museum.